

“כטל חרמון שורד על הררי ציון”

(תהלים קל"ג, א)

מאת

יוסף ברסלבי

תהלים, מזמור קל"ג, מורכב משלושה פסוקים בלבד, ואם כי כל פסוק נאה וציורי בפני עצמו, הרי הקשר האורגני שביניהם עדיין אינו מחזור כל צרכו. קשה במיוחד הוא המשל “כטל חרמון שורד על הררי ציון”, אליו נמשל “השמן הטוב על הראש, יורד על הזקן, זקן אהרון, שורד על פי מדותיו”:
הראב"ע, בפירושו למזמורנו, מעלה קושיה של רבי משה “מה טעם הר חרמון להר ציון”, ובצידה את תשובתו של השואל: “כטל חרמון, שראוי להיות יורד על הררי ציון”. הרד"ק מביא את פירושו של אביו: “כטל חרמון שורד עליו (על הר חרמון), שורד על הררי ציון, שהוא מבורך מכל טל שהוא יורד בעולם. כטל חרמון, כטל במקום שנים, כאילו אמר כטל חרמון, כטל שורד על הררי ציון”¹.
ברוח הרד"ק בקירוב מפרש צבי פרץ חיות. “לי נראה לפרש – אומר צ. פ. חיות – כמו שהטל מאחד את חלקי א"י בנפלו על חרמון ועל ציון כן טוב ויפה אחדות בין אחים. ואם כן טל חרמון לאו דווקא, אלא טל נופל משמים על חרמון ועל הררי ציון... ולדעתי וודאי כי החרוזים ג' וד' אינם מעיקר השיר... מפני שאין לומר כפשוטו, כי הטל מחרמון יבוא על-ידי קפיצת ארץ לציון... יש מפרשים טל חרמון מעין משל, כלומר טל משובח, כמו שיפה הוא הטל המשובח על הררי ציון”².
בדרך-כלל חזורים פרשנים אחרונים ומדברים על הטל העשיר בחרמון, המשפיע על הררי ציון. יש המדברים על המים היורדים מן החרמון, מתאידיים בשמש, הופכים לאדי ערפל ונישאים בהשפעת זרם האויר הקר ממרומי החרמון דרומה ומתעבים בלילות בצורת טל על הררי יהודה. ויש “המתקנים” “ציון” ל“ציה”, והרי הטל העשיר של החרמון יורד על ההרים והגבעות החרבים והשוממים הרגלי הר זה³... ברם, מפרשים אלה חסרים ידיעה על אקלימם של הר החרמון והרי ציון גם יחד.
בפרק “טבע החרמון במקרא”, הידעת את הארץ, כרך ה', ציינתי, כי “שבח הטל בהר החרמון אינו סביר; כי הרוחות הנופלות מן ההרים סופגות את האדים מן האוויר

1 ר' דוד קמחי (רד"ק), הפירושו השלם על תהלים, יוצא לאור ע"פ דפוסים ראשונים, עם מראי מקומות, ע"י אברהם דרום, ירושלים, 1967.

2 צבי פרץ חיות, ספר תהלים, הוצאת א. כהנא, מהדורה שניה, קיוב, תרס"ח.

3 לאחורונה Sigmund Mowinckel, Psalmstudien, Amsterdam, 1966, B.II, S. 168; בעצם, אסוציאציה המתבקשת כאילו מאליה, אך מדוע “ציה” ולא “ציון”, בקמץ תחת הצ' (השווה ישעיה כ"ה, ה; ל"ב, ב); אלא “כי שם ציוה ה' את הברכה” מרמו על ירושלים. ת"ע והוולגאטה גורסים “ציון” בחירק (י. ברסלבי, בין תבור וחרמון, הידעת את הארץ, כרך ה', עמ' 480).

ומונעות בעד התהוות טל; אך אפשר שנתחלפו לו למשורר מזמור קצר וקטוע זה ערפילי החרמון הכבדים בטל. הללו שקולים כנגד טל והם מרטיבים יפה את מרומי ההר. אך מה עניין ערפילי החרמון להררי ציון. אכן, טל החרמון על הררי ציון מוקשה⁴.

באחת משיחותי ב"פרקי היום בתנ"ך" על שפע המים והיערות בהרי אדום, הגבוהים עד 1734 מ' מעפה⁵, יחסתי את השם "שעיר" ל"שעירותה" של אדום, היינו, להיותה מכוסה יערות, ואת שגשוגם לגשמים הפוסחים על הרי הנגב הנמוכים כדי המחצית מגבהם של הרי אדום ופוקדים ארץ הררית גבוהה זו. את ברכת יעקב לעשו "הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל" (ברא' כ"ז, לט) הסמכתי ל"טל", שהוראתו בערבית "גשם"⁵. לאחרונה האיר ד"ר ש. דובדבני את "כחם צח עלי אור, כעב-טל בחם קציר" (ישעיה י"ח, ד-ו) ו"בדעתו תהומות נבקעו, ושחקים יערפו טל" (משלי ג', כ) על סמך הבחנתו כי "טל" במקרא הוא גם "גשם", ולא עוד, אלא "עב טל" הוא, אפילו, "גשם שוטף"⁶. והנה, גם אם נאמר כי "טל חרמון", הוא "גשם חרמון" או שלגים שהפשירו והיו לנוחלים, הרי גם אז אין לגשם, או לשלג החרמון השפעה כלשהי על הררי ציון הרחוקים. הטללים והגשמים בהרי ציון, במובנם הרחב, באים בהשפעת אדי הים ורוחותיו, והערפילים בהרים אלה יש שהם עולים אפילו מים-המלח.

אך, הבה ונתבונן במושג "חרמון", כשהוא לעצמו:

כידוע נגזר השם "חרמון" מ"חרם", שהוראתו בלשונת השמיות, כולל ערבית, "מקודש", "אסור בגישה ובניעה", "מוסגר ומובדל מן הסביבה", ועוד. הר-החרמון הוא, איפוא, "ההר המקודש", "האסור בגישה ובניעה", כלומר, בהר זה מרכז מקודש, האסור בגישה ובניעה. מרכז כגון זה תואם את הצוק, המכתיר את שיא ההר, הגבוה 2814 מ' מעפה⁷. הצוק, הגבוה 5-6 מטרים, מוקף עד היום שרידי מחנור אבנים מסותתות בהקפדה, שארכן עד 2.5 מ'. בראש הצוק אגן מלאכותי בקוטר של 2.75 ובעומק 1.83 מ', שודאי שימש למנחות. בשנת 1870 מצא שם הקפטן וורן כתובת יוונית, שפוענחה לאחר-זמן על-ידי קלרמון גנו: "במצוות האל הגדול ביותר והקדוש! - כל הנשבעים (או "כל הנודרים") [הלאה] מפה! הללו ופרטים נוספים שם הם וודאי שרידי המקדש האילי, שהיה קיים עוד בימי אבסביוס והיירונימוס. "הצוק" היה, וודאי, "קדש הקדשים" של אותו מקדש⁷.

ניתן לשער כי צוק החרמון היה כבר מרכז פולחני של "בעל חרמון" (שופטים ג', ג). לפי ספר חנוך היה החרמון מקום מושבם של בני האלוהים שחטאו עם בנות האדם. הם "ירדו על ראש הר החרמון ויקראו לו חרמון, כי בו נשבעו והחרימו... לקחת להם נשים מבנות האדם אשר חמדו" (חנוך ו', ו).

פרשנים חזרים ומיחסים לחרמון פולחן לאלוהי ישראל. הם מעלים סברה חזרת זו מתוך תהלים, מזמור פ"ט: "תבור וחרמון בשמך ירננו". מה תבור, שהיה מרכז של

4. י. ברסלבי, שם, שם. על הרחות המונעות התהוות טל בהרים, לרבות בהרי הגליל העליון, שם, עמ' 84.

5. ברסלבי, מידע-הארץ - למקרא (ק"ט שיחות בפרקי היום בתנ"ך), ת"א, תש"ל, עמ' 74.

6. ש. דובדבני, ספר יוסף ברסלבי (ברסלבסקי), מחקרים במקרא, בלשון ובידיעת-הארץ, מוגשים לו בהגיונו לשיבה, ירושלים תש"ל, עמ' 334-341.

7. תיאור מפורט, על סמך ביקור בראש החרמון, בשנת 1926, ראה הידעת את הארץ, כרך ה', עמ' 489-490.

פולחן לאלוהי ישראל (הושע ה', א), אף חרמון כך⁸. אולם, הושע הן מוקיע את הר תבור כמקום פולחן של ע"ז, שישראל נתפתה לו, וכיצד יכול היה משורר תהלים לנשא את הר תבור, שפולחן לא ישראלי טהור בראשו, כ"מרנן בשם ה'"; ואשר לחרמון הרי, כאמור, אין רמו כלשהו על יחס פולחני ישראלי להר אלילי זה בכלל. לדידנו טמונה בבחירת התבור והחרמון כמרננים בשם ה' כוונה אנטי-אלילית, כלומר, כוונה להפקיע שני הרים אלה מקדושת הפולחנים האליליים, שהיו רווחים עליהם, ולהעמידם להשראתו הבלעדית של בורא העולם, אשר "לו שמים אף לו ארץ, תבל ומלואה הוא יסדם" (שם); ומה גם ששני הרים אלה, לא בלבד שהם מתבלטים מעל סביבתם בגובהם ובכדידותם, ולפנים ביופים ובהדרם יותר מאשר בימינו (החרמון ביערות ארזיו וברושיו, והתבור, שכיפתו היתה עטורה יערות עד סוף המאה הקודמת). כי אם גם משום שהם נשקפים ממקומות רבים בארץ כמעט בקן אחד ומרתקים את העין ביותר. משורר מזמור פ"ט מבטל את קדושתם האלילית של תבור וחרמון, בהבליטו כי שני הרים אלה הם פאר יצירתו של בורא תבל ומלואה, השרים את תהילתו⁹.

כאמור, גזור השם "חרמון" מ"חרם", אולם "חרמון", כמושג בפני עצמו, הוא "חרם", כשם ש"בתרון" הוא "בתר", "רעבון" – "רעב", "שברון" – "שבר", וכיוצא בהם. "טל חרמון" יהיה, איפוא, לא "טל היורד על החרמון", כי אם "טל קודש". הקשר בין "השמן הטוב על הראש יורד על הזקן, זקן אהרון, שיורד על פי מדותיו" ובין "טל חרמון, טל קודש, שיורד על הררי ציון" הוא אורגאני סביר. "השמן הטוב" הוא, וודאי, "שמן המשחה", אשר "יוצק על ראשו של הכהן הגדול מאחיו" (ויקרא כ"א, י); ובראש וראשונה על ראשו של אהרון (שמות כ"ט, ז); והוא משופע כל-כך עד שהוא יורד על זקנו של הכהן הגדול, הדומה לזקן אהרון, ש"יורד על פי מדותיו"¹⁰. "השמן הטוב", "שמן משחת קודש", ראוי לו שיהא משופע כ"טל חרמון", כ"גשם קודש", היורד על הררי ציון, כי שם, על הררי ציון, צוה ה' את הברכה חיים עד "העולם"

8 לדוגמה: מלבד Mowinckel הג"ל, Hermann Gunkel, Die Psalmen; W. E. Barness, The Psalms, London, 1931; Elmes A. Leslie, Psalms, New-York-Nashville 1949; Hans Joachim Krauss, Psalmen, 1966;

9 השווה: "תבור וחרמון בשמך ירננו", מידע-הארץ – למקרא (ע"פ הערה 5 לעיל), עמ' 161–162.

10 על שפע שמן למשחה בכלל השווה: "ותרם כראים קרני בלותי בשמן רענן" (תהלים צ"ב, יא).